

ГОТОВНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ВНЗ ДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено дослідженню ставлення викладачів ВНЗ і здорових студентів до інтегрованого навчання та напрямам соціально-педагогічної роботи, орієнтованої на соціальну адаптацію студентів з особливими потребами.

Ключові слова: соціальна адаптація, студенти з особливими потребами, навчально-виховний процес, інтегроване навчання.

На сучасному етапі велика увага в Україні приділяється питанням перебудови соціального життя, становленню та розвитку молоді в нових економічних і соціальних умовах. У зв'язку з цим по-новому постає й проблема адаптації. Її розглядають як залучення до різних видів діяльності і пов'язують із самоствердженням особистості, проявом активного ставлення до світу [1]. Проаналізувавши поняття адаптації в педагогіці та психології, Т. Каткова дотримується уявлення про адаптацію як про складний багатофакторний процес врівноважування між актуальним рівнем розвитку індивіда, його можливостями та новими вимогами середовища до нього, а також як результат цього процесу [4]. Як відомо, між людиною і середовищем діють мінливі, взаємодоповнюючі відносини. Зокрема, можуть спостерігатися такі їх варіанти:

- а) зміна людини при незмінному середовищі (відрив від життєвих обставин);
- б) різноспрямовані зміни людини і середовища (поглиблення суперечностей);
- в) незмінюваність людини при життєвих обставинах, що змінюються (консерватизм);
- г) односпрямовані зміни людини і середовища (синхронізація розвитку);
- д) незмінюваність людини і середовища (стагнація) [3].

Соціальна адаптація студентів — це процес або результат активного пристосування до умов функціонування вищого навчального закладу (ВНЗ) за допомогою різних заходів [8]. Процес адаптації, з погляду гуманістичної педагогіки, базується на вивченні та гармонійному задоволенні індивідуальних прагнень, інтересів, потреб особистості та створенні умов для її нормального життя в студентському середовищі, в суспільстві. Соціально-педагогічна адаптація здійснюється системно, за допомогою впливу всіх структур ВНЗ у процесі навчання, виховання та в позанавчальний час [2].

Аналіз науково-педагогічних досліджень цієї проблеми в студентському середовищі дає змогу виділити такі види адаптації: професійна адаптація у ВНЗ (процес залучення особистості до професії), дидактична (пристосування студентів до нової для них системи навчання), соціально-психологічна (пристосування до групи, стосункам у ній, вироблення особистісного стилю поведінки) [5].

Умови навчання у ВНЗ ставлять підвищені вимоги до адаптивних механізмів студентів. Більшість нервово-психічних і психосо-

матичних розладів, які в цих умовах виникають у студентів, є результатом порушення процесу адаптації до умов навчання і виражають нестійкість адаптивних механізмів. Тому розвиток адаптивності у студентів є актуальним науково-практичним завданням, від розв'язання якого значною мірою залежить ефективність діяльності, а також збереження і зміцнення психосоматичного здоров'я студентів [10].

Як показує практика, соціальна адаптація студентів у ВНЗ має низку особливостей і вимагає створення відповідних умов. Так, за даними С. Селівестрова, соціально-педагогічною умовою ефективної адаптації студентів до навчання у ВНЗ є демократизація і гуманізація освітянського життя, включаючи всі компоненти системи навчально-виховного процесу та гуманізацію взаємин викладачів і студентів [9].

Що стосується створення умов для ефективної адаптації студентів з особливими потребами до соціального середовища ВНЗ, то це питання поки що є недостатньо вивченим. Незважаючи на наявні законодавчі акти, що регламентують отримання освіти молоддю з особливими потребами, права цих осіб ще далекі від їх повної реалізації в тій частині, що стосується їх повноцінної участі у соціальному житті та отриманні якісної вищої освіти. Одним із важливих напрямів соціальної адаптації молоді з особливими потребами є професійна орієнтація та самовизначення з урахуванням їхніх можливостей і потреб. Завдання професійної орієнтації полягає у виявленні індивідуальних схильностей і здібностей кожної з цих осіб до оволодіння — тією або іншою професією. При цьому наголошується на важливості довузівської підготовки з ознайомленням абітурієнта-інваліда з елементами технології навчання у вищій школі. Підготовку до вступу у ВНЗ визначають як один із важливих етапів соціальної адаптації молоді з особливими потребами шляхом інтеграційного включення їх у студентське середовище [7].

Важливе місце у навчально-виховному процесі студентів з особливими потребами належить створенню відповідних умов у соціумі ВНЗ для їх ефективної адаптації та успішного навчання [6].

Метою нашого дослідження було визначення ролі соціального середовища ВНЗ та цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу в забезпеченні соціальної адаптації студентів з особливими потребами.

Обираючи напрям дослідження, ми виходили з розуміння, що соціальна адаптація студентів з особливими потребами до освітнього простору ВНЗ значною мірою залежить від їх сприйняття викладацьким колективом і здоровими студентами.

З'ясування готовності викладачів і здорових студентів до налагодження стосунків зі студентами з особливими потребами на засадах гуманізму та їх ставлення до інтегрованого навчання ми визначили методом анкетування, педагогічних спостережень, оцінювання знання гуманістичних цінностей, їх відповідності поведінці та мотивації вчинків. В анкетуванні взяли участь 40 викладачів кафедр соціально-гуманітарного факультету і 50 здорових студентів Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».

У поєднанні анкетуванні передбачалося з'ясування:

- ставлення до осіб з інвалідністю;
- розуміння проблем цієї категорії осіб;
- характеру й обсягу знань про медико-соціальні і психолого-педагогічні проблеми студентів з особливими потребами;
- орієнтації на взаємодію та педагогічну підтримку студентів з особливими потребами.

Як показали результати анкетування, більшість викладачів (87,5%) знаються на проблемах студентів з особливими потребами, вони мають чітке уявлення про те, кого відносити до категорії осіб з особливими потребами, а саме людей, що стали інвалідами внаслідок захворювань, вроджених вад розвитку та після одержаних травм.

Тим часом деякі викладачі взагалі не цікавляться проблемами інвалідності чи помилково відносять до осіб з особливими потребами людей похилого віку, безробітних, людей з тяжкими умовами життя та учасників ліквідації аварії на ЧАЕС.

У значної частини (57,5%) опитаних викладачів серед рідних виявились особи, які мають інвалідність. Переважна їх більшість (87,5%) висловлює думку про доцільність спільного навчання студентів з особливими потребами зі здоровими студентами. Разом з тим частина викладачів (12,5%) висловлюється за необхідність створення спеціальних груп у ВНЗ.

З-поміж умов, які необхідно створити студентам з особливими потребами під час навчання, викладачі перш за все виділяють:

- створення атмосфери, в якій би не акцентувалась увага на вадах здоров'я, формування гуманного ставлення з боку здорових

студентів та викладачів, забезпечення оптимальних психолого-педагогічних умов роботи, під час якої зменшувалися б акценти на фізичних вадах студентів з особливими потребами;

- виявлення достатньої уваги до таких осіб, але без їх виділення із загальної маси;
- використання всіх можливостей для запобігання дискримінації та відчуження щодо них.

Аналіз анкет викладачів дав підстави зробити висновок, що у ВНЗ потенційно склалася сприятлива психологічна атмосфера для успішної адаптації молоді з особливими потребами. Так, для 33 викладачів із 40 проблема інтеграції молоді з особливими потребами в студентське середовище не є новою і вони достатньою мірою володіють інформацією з цієї проблематики.

Майже всі викладачі (97,5%) вважають за необхідне надавати педагогічну підтримку студентів з особливими потребами, а значна їх частина (67,5 %) здійснює таку підтримку переважно ситуативно.

Слід зазначити, що серед опитуваних не виявилось таких викладачів, які не здійснювали б педагогічної підтримки студентів із вадами здоров'я.

Таким чином, результати анкетування довели, що викладачі, які постійно працюють в інтегрованому навчальному середовищі, мають певний рівень підготовки до цього виду діяльності, володіють знаннями щодо проблем інвалідності у студентів і знають шляхи їх ефективного вирішення заумови достатнього технічного забезпечення навчального процесу. Особливо слід наголосити на однакості поглядів відносно доцільності навчання студентів з особливими потребами разом зі здоровими студентами (в інтегрованих групах). Адже такий підхід відповідає сучасним напрямом оптимізації процесу включення молоді з особливими потребами в навчання та оволодіння професією у ВНЗ.

Слід, однак, зауважити, що колективу на цьому шляху доводиться спершу здолати й чимало перешкод. Адже серед викладачів виявляються й такі, що не переймаються проблемами інвалідності у студентів, не підтримують доцільності інтегрованого навчання, не виявляють правильного розуміння понять «педагогічна підтримка», «соціальна інтеграція». Подібні прорахунки та висловлені побажання стосовно напрямів вдосконалення інтеграції молоді з особливими потребами в соціум ВНЗ усуваються і вирішуються

через створення системи підготовки викладачів до роботи в студентському інтегрованому середовищі, забезпечення оптимального психологічного мікросередовища для навчання молоді з особливими потребами.

Результати анкетування здорових студентів свідчать, що більшість із них ставляться до студентів з особливими потребами як до повноцінних і рівних членів суспільства. Вдвічі менше виявляється тих, хто ставиться до них з почуттям жалю.

На думку більшості респондентів (73,5%), молодь з особливими потребами повинна навчатись у звичайних освітніх закладах серед здорових студентів, 12,2% вважають, що для таких студентів потрібно створювати спеціалізовані ВНЗ. Не визначились із відповідями на це питання 14,3% респондентів.

Після з'ясування ставлення колективу викладачів та здорових студентів до інтегрованого навчання молоді з особливими потребами у ВНЗ не залишається сумніву в тому, що переважна більшість вважає доцільною й реальною можливість отримання цими особами вищої освіти, а отже, й набуття престижної професії поза необхідністю створення спеціальних навчальних закладів для інвалідів.

Викладачі і здорові студенти виявляють готовність надавати всебічну допомогу молоді з вадами здоров'я, створюючи їй оптимальні умови для соціальної адаптації у ВНЗ, успішного навчання, оволодіння необхідними знаннями та професійними навичками.

Процес соціальної адаптації в супроводі навчання студентів з особливими потребами ми здійснюємо в чотири етапи.

На першому етапі визначаємо рівень адаптивності студентів, з'ясовуємо тип і ступінь мотивації до діяльності взагалі і до навчання зокрема, рівень сформованості комунікативних та організаторських здібностей, визначаємо соціальний статус студента в групі. Для цього використовуємо такі психодіагностичні методики: соціально-психологічна адаптація К. Роджерса та Р. Даймонда (СПА), опитувальники Ю.М. Орлова «Потребность в достижении» (ПД) та «Потребность в общении» (ПО), опитувальник «Направленность личности», опитувальник «Комунікативно-організаторські здібності» (КОС), соціометрія Дж. Морено.

На другому етапі здійснюємо обробку й аналіз результатів з їх внесенням до соціально-психологічної карти студента.

На третьому етапі проводимо тренінгові заняття зі студентами інтегрованих академічних груп, спрямовані на формування доб-

розичливого, емпатійного ставлення до студентів з особливими потребами.

На четвертому етапі відбувається реалізація комплексної тренінгової програми підвищення рівня соціальної адаптації студентів з особливими потребами, основними складовими елементами якої виступають такі тематичні тренінги: комунікативний тренінг, тренінг підвищення рівня мотивації до навчання, тренінг впевненості у собі, тренінг самовираження. Учасниками є студенти з низьким рівнем адаптивності незалежно від стану здоров'я. Використовуємо участь студентів з особливими потребами в діяльності товариства таємних друзів (організація та проведення тижневих акцій «Таємний друг», допомога у засвоєнні навчального матеріалу студентами з особливими потребами), організуємо дозвілля (клуби за інтересами, туристичні походи, святкування днів народження), консультування студентів з особливими потребами, які мають труднощі з адаптацією в соціумі (проводяться на кожному етапі).

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що наявність у колективі ВНЗ сприятливого психологічного мікроклімату та здійснення цілеспрямованої соціально-педагогічної діяльності створюють умови для успішної соціальної адаптації студентів з особливими потребами, що, в свою чергу, визначає результативність навчального процесу.

Статья посвящена изучению отношения преподавателей вуза и здоровых студентов к интегрированному обучению и направлениям социально-педагогической работы, ориентированной на социальную адаптацию студентов с особыми потребностями.

Ключевые слова: социальная адаптация, студенты с особыми потребностями, учебно-воспитательный процесс, интегрированное обучение.

The article is devoted to the research of the attitude of teachers of higher educational establishments and healthy students to the integrated studies and directions of socio-pedagogical work, directed on the social adaptation of students with the special needs.

Key words: social adaptation, students with special needs, educational upbringing process, study integrated.

Література

1. Агаджанян Н. А. Проблемы адаптации и учение о здоровье: учеб. пособие РУДН / Н. А. Агаджанян — М. : Просвещение, 2006. — 284 с.

2. Василенко О. М. Соціально-педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах. — Харків: Крок, 2003. — 83 с.

3. Зданевич Л. В. Як живеться студентів? // Гуманітарні науки. — 2005. — № 2. - С 174-179.

4. Каткова Т.І. Соціально-професійна адаптація студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. — Запоріжжя: Прем'єр, 2004. — 136 с

5. Ляхова І., Учитель О. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників // Рідна школа. — 2001. — № 1. — С 61-63

6. Міщик Л. І. Інтеграція студентів різної інвалідності в освіту // Вісник Запорізького національного університету. — 2007. — № 1. — С. 131—136.

7. Навчання людей з особливими потребами у вищій школі / О. В. Глузман, В. Ф. Щеклодкін, Т. Ю. Подобедова, О. О. Чуєва. — Сімферополь, 2006. — 20 с

8. Научитель Е. Д. Адаптация студента в вузе // Практична психологія та соціальна робота. — 2001. — №7. — С. 21—23.

9. Розов В. И. Психосоматическая адаптивность и ее развитие у студентов в системе психологической службы вуза // Проблемы высш. шк. — Вып. 76. - К. : Вища школа, - 1992. - С. 52-57.

10. Селівєртов С. І. Соціально-педагогічні умови адаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі: — дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — К., 2000. - 188 с